

• RECENZIE A ANOTÁCIE •

VLADIMÍR BAKOŠ

Avantgardistický projekt modernity.

Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV 2006,
304 strán.

V monografii „Avantgardistický projekt modernity“ sa Vladimír Bakoš venuje problémom umenia, vedy, ale aj širším spoločensko-politickým záležitostiam súvisiacim s modernitou. Táto práca je interdisciplinárna a každý, kto sa venuje spoločensko-humanitným otázkam, si v nej nájde tú svoju časť. Pri čítaní tejto knihy si musí jej čitateľ položiť otázku, či je možné posunúť ďalej naše poznanie napríklad v oblasti vedeckých metód, angažovania sa intelektuálov v prospech určitého ideovo-politického smeru. Problémy, ktoré boli zaujímavé a nezodpovedané v prvej polovici 20. storočia a časť z nich opäť nastolená v 60. rokoch spomínaného storočia, sú veľmi podobné, ak nie identické s tými, ktoré sa snažíme riešiť v súčasnosti. Autor tejto knihy potvrdil prepojenosť vedy a umenia na príklade scientstov a ich názoru, že umenie ukazuje tú stránku skutočnosti, ku ktorej by sme sa inak, prostriedkami racionálnej analýzy empirických dát nedostali.

Autor tejto práce patrí k najznámejším odborníkom na filozoficko-politické myslenie na Slovensku. V jej úvode vysvetlil nielen vlastné chápanie pojmov avantgarda a modernita, ale priblížil v stručnosti aj názory na tieto pojmy ako v minulosti, tak aj v súčasnosti.

V súvislosti so skúmaním avantgardy pripomenul situáciu v Československu v 60. rokoch 20. storočia, keď sa tejto problematike venovala zvýšená pozornosť a zdôrazňovala sa jej radikálna a antikapitalistická tendencia. Na viacerých miestach knihy poukazuje na vnútorný rozpor predstaviteľov avantgardy, ktorí väčšinou inklinovali k rôznym ľavicovým ideovým prúdom, ku komunizmu nevynímajúc. V tomto prípade si treba uvedomiť celkovú spoločensko-politickú atmosféru doby, pričom V. Bakoš pripomína komplikovaný a nejednoznačný vzťah avantgardy k učeniu marxizmu a leninizmu. V tomto vzťahu existoval určitý odpor a polemiky, či je možné zosúladiť avantgardistické ponímanie sveta s tým, ktoré prezentovalo komunistické učenie. Ich stotožňovanie môže vychádzať z určitej neznalosti problematiky, pretože sa zjednodušene uvádza ich spoločný záujem, ktorý charakterizuje snaha o radikálnu premenu

spoločnosti. V prípade Slovenska mali osoby patriace k scientisticko-štrukturalistickej škole falošné nádeje, že zohrajú významnú úlohu v modernizácii krajiny. Existencia určitej sympatie u predstaviteľov avantgardy ku komunizmu je nepopierateľná, ale ako podčiarkuje autor práce „Avantgardistický projekt modernity“, netreba zabúdať na ich rozpory a postoj komunistického režimu k nim v 50. rokoch 20. storočia a v období normalizácie v Československu. Zároveň zdôrazňuje odlišnosť chápania radikalizmu a pokrokovosti u osôb hlásiacich sa k avantgarde, čo ilustruje ich konflikt s hnedou a červenou totalitou. K. Teige v roku 1938 stotožnil komunizmus s nacizmom, čo vyvolalo u niektorých avantgardistov búрку nevôle. K vzájomným vzťahom medzi avantgardistami a zástancami Sovietskeho zväzu V. Bakoš uvádza polemiky, ktoré viedli ohľadom politických procesov odohrávajúcich sa v ZSSR, a zmieňuje sa o nadviazaní spolupráce medzi avantgardistami a L. D. Trockým koncom 30. rokov 20. storočia, na príklade ktorej je možné sčasti vysvetliť nepriateľstvo medzi avantgardistami a zástancami stalinizmu.

V tejto monografii sa V. Bakoš na viacerých miestach venuje nielen dielu, ale aj osudu jedného z najvýznamnejších slovenských filozofov 20. storočia – Igora Hrušovského. Okrem iného vyvracia všeobecné tvrdenie, že I. Hrušovský patril k ideológom komunistického režimu a vulgarizovaného marxizmu. V jeho prípade ide o spomínaný rozpor medzi avantgardistami, scientistami i štrukturalistami a zástancami stalinského marxizmu-leninizmu. O závažnosti Hrušovského filozofických prác svedčí aj medzinárodná vedecká konferencia venovaná 100. výročiu jeho narodenia, ktorá sa konala 2. – 3. mája 2007 v Bratislave. Vladimír Bakoš na nej vystúpil s hlavným referátom, v ktorom porovnával život a dielo I. Hrušovského s Jánom Patočkom.

Vo väčšine kapitol tejto knihy sa jej autor zaoberá tiež metodologickými problémami. Je všeobecne známe, že tejto oblasti sa na Slovensku nevenuje dostatočná pozornosť. Vladimír Bakoš tu pripomína nielen jednotlivé práce, ale tiež celkové úsilie zakladajúcej generácie vedcov o vytvorenie a aplikovanie vlastných metodologických postupov ako v humanitno-spoločenských vedách, tak aj v umení. V súčasnosti však na Slovensku nebadáť vážny záujem nadviazať na jej výsledky. Samozrejme, aj v tejto oblasti, ako som už uviedol, platí, že v súčasnosti sa snažíme rie-

šit' podobné problémy ako ona, či už ide napríklad o terminologickú svojvoľnosť, o nezávislosť vedy od politicko-ideových prúdov, o objektivnosť vo vedných odboroch. Nielen tieto, ale aj ďalšie otázky boli predmetom záujmu intelektuálov združených vo Vedeckej syntéze. Aktivity, ktoré vyvíjali od konca 30. rokov 20. storočia, boli násilne prerušené počas slovenského štátu a komunistickým režimom. Snahu obnoviť združenie badať v rokoch 1956/57 a v roku 1960. Problémy, ktoré chceli riešiť, boli naliehavé aj o tridsať rokov neskôr, čo Vladimír Bakoš dokladá zápisom zo schôdze Vedeckej syntézy vo februári 1965, na ktorej pripomenuli aktuálnosť ich programu a zároveň priznali ilúzie, ktoré mali o vývoji vedy koncom 40. rokov 20. storočia.

Autor monografie „Avantgardistický projekt modernity“ jasne poukázal na rozoberaných problémoch, že na Slovensku chýba jasná kontinuita a snaha vyrovnat' sa s minulosťou. Čitateľ sa tak môže utvrdiť v presvedčení, že už po niekoľkýkrát sa opäť začína od povestného bodu nula a všetci majú opäť rovnaké možnosti. Konflikt medzi modernitou a pokrokom na jednej strane a tradicionalizmom i konzervativizmom na strane druhej pokračuje aj v súčasnosti.

Kniha približuje nielen osudy niektorých osobností slovenskej vedy a kultúry, ale zároveň vo všeobecnejšom rovne na pozadí osudov avantgardistov poukazuje na problémy, ktoré sú prítomné v každej dobe poznačenej zlomovými politickými udalosťami, a v strednej Európe sa ich v 20. storočí odohralo veľa.

Norbert Kmet'

ŠUTAJ, ŠTEFAN a kol.:

Maďarská menšina na Slovensku v procesoch transformácie po roku 1989

(*Identita a politika*). Prešov, Universum 2006.

Publikácia nadväzuje na predchádzajúci výskum problematiky národnostných menšín, realizovaný na pôde Spoločenskovedného ústavu SAV v Košiciach. Je nepochybne zatiaľ najvýznamnejším a najkomplexnejším spracovaním problematiky maďarskej menšiny na Slovensku v sledovanom období. Jej prínosom je interdisciplinárny prístup, spájajúci metodologické postupy historických, sociálnych a politických vied, čo bolo aj jedným z cieľov úlohy Štátneho programu výskumu a vývoja 2003 – 2005 *Národ, národnosti a etnické skupiny v procese transformácie slovenskej spoločnosti*.

Úloha mala značne široký rozsah a monografiu

teda treba považovať za čiastkový výstup podstatne širšieho výskumu problematiky národnej identity a národnostných vzťahov na Slovensku po roku 1989. Publikácia sleduje identifikačné procesy v maďarskej menšine v troch rovinách – v rovine vnútorného vývoja maďarskej menšiny, v rovine jej vzťahov so slovenským národom, resp. Slovenskou republikou, ako aj v rovine jej vonkajších vzťahov s maďarským národom, súčasnou Maďarskou republikou a EÚ. Možno ju rozdeliť na dve základné časti. Prvá časť kombináciou sociálnodemografických a historických prístupov analyzuje vývoj maďarskej menšiny od jej sformovania v dôsledku vzniku Československej republiky po roku 1918.

Historická časť je pomerne obsiahla, je paradoxné, že autori venujú iba v obmedzenom rozsahu pozornosť politickým aspektom života maďarskej menšiny po roku 1989. Kým problematika reflexie reformy (resp. reforiem) verejnej správy v politickom diskurze maďarskej menšiny je spracovaná pomerne kvalitne, pri opise maďarského stranického diskurzu v rámci slovenskej politiky sa autori uspokojili s veľmi stručnou deskripciou. Podobne by si pozornosť zasluhovali aj ďalšie aspekty, ako napr. medzinárodná dimenzia maďarskej menšinovej politiky, resp. reflexia politiky ľudských práv a užšie ponímaných práv národnostných menšín, sociálno-ekonomických či kultúrnych a školských aspektov v politickom diskurze maďarskej minority na Slovensku, prípadne v komparácii s maďarskými menšinami v ďalších štátoch (Rumunsko, Ukrajina, Srbsko, Chorvátsko, Slovinsko). Táto časť obsahuje aj základné demografické údaje o národnostnej štruktúre Slovenska a sociálno-demografickú analýzu situácie maďarskej menšiny. Žiaľ, podobne ako v ďalších miestach knihy, aj v tomto prípade absentuje hlbšia analýza zistených faktov. V každom prípade aj z hľadiska pochopenia kauzálnych súvislostí politického správania maďarského obyvateľstva na Slovensku i z hľadiska konceptuálneho definovania politiky voči južným regiónom SR zohrávajú dôležitú úlohu empiricky potvrdené fakty, podľa ktorých v čase sčítania obyvateľstva SR nezamestnaní tvorili 13,22 % ekonomicke aktívnych príslušníkov maďarskej menšiny, kým v prípade majoritného slovenského obyvateľstva ich bolo „iba“ 9,75 %. Podobne negatívna je aj vzdelanostná štruktúra maďarskej menšiny, ktorá v porovnaní s priemernými ukazovateľmi obyvateľstva SR, ako aj majoritného etnika vykazuje podstatne nižší podiel ľudí s odborným, úplným stredným a vysokoškolským vzdelaním. Pritom však v radoch maďarskej minority sú v porovnaní s priemernými ukazovateľmi obyvateľstva SR o niečo viac zastúpení podnikatelia i ľudia, zamestnaní v rodinných podnikoch, t.j. ľudia,

ktorí sa menej orientujú na pomoc štátu, resp. zamestnávateľa, ale viac sa spoliehajú na vlastné sily.

Druhú časť, tvoriacu fakticky jadro publikácie, tvoria spracované výsledky empirického prieskumu, ktorého sa zúčastnilo po 160 zástupcov z majoritného slovenského obyvateľstva a siedmich minoritných spoločností, žijúcich na Slovensku (Česi, Nemci, Maďari, Rusíni, Ukrajinci, Rómovia, Židia), t.j. celkovo 1280 respondentov. Reprezentatívnosť prieskumu môže spochybníť fakt, že sa prieskum obmedzoval na vzdelanejšie vrstvy s minimálne stredoškolským vzdelaním, ako aj to, že respondenti slovenskej národnosti pochádzali v prevažnej miere z etnicky zmiešaných území. Kým v prvom prípade možno voľbu vzorky odôvodniť tým, že ide o ľudí, ktorí majú rozhodujúci vplyv na formovanie verejnej mienky, názory slovenskej inteligencie z etnicky zmiešaných oblastí nemusia nutne reflektovať dominujúci diskurz slovenských elit. V takomto prípade by bolo žiaduce porovnanie týchto názorov s priemerom celého Slovenska, vrátane etnicky homogénnych regiónov. Aj preto má výskum, pokiaľ ide o názory majoritného obyvateľstva, iba obmedzenú regionálnu platnosť. V každom prípade však zistenia slúžia ako dôležitý indikátor súčasných procesov v maďarskej menšine i aktuálnych tendencií slovensko-maďarských vzťahov.

Prieskum potvrdzuje vysokú úroveň etnickej konsolidácie maďarskej menšiny a identifikácie jej príslušníkov so svojou komunitou. Charakteristické pritom je, že respondenti strednej generácie (35 – 55 rokov), ktorá svoj aktívny profesionálny život, resp. štúdium začínala ešte v období komunistického režimu, vykazovali slabšiu mieru národnej identifikácie, nacionálny faktor zohráva podstatne dôležitejšiu úlohu pri formovaní postojov jednak najstaršej generácie, ktorá si ešte môže pamätať obdobie represálií proti príslušníkom maďarskej menšiny pred rokom 1948, ako aj v prípade najmladšej generácie maďarských menšinových elit (25 – 34 rokov), ktorí vyrastali v období po zmene režimu. Miera identifikácie s maďarskou menšinovou komunitou je u príslušníkov maďarskej inteligencie na Slovensku vyššia, ako ich identifikácia s miestom bydliska (obec/mesto, resp. región), hoci dosahuje vyššie hodnoty ako v prípade majoritného slovenského obyvateľstva. Vysoká miera etnickej konsolidácie maďarskej minority sa prejavuje aj vo vzťahu k maďarskému jazyku, ktorý zohráva dôležitú diferenciacnú (vo vzťahu k majoritnému obyvateľstvu) i homogenizačnú (vo vnútri maďarskej menšiny) úlohu. Na rozdiel od mnohých etnických menšín v Európe maďarčina ako menšinový jazyk je výrazne prítomná nielen v súkromnom, resp. rodinnom diskurze, ale aj v diskurze

verejnom (na ulici, v obchodoch), hoci v úradnom styku prevláda komunikácia v slovenčine. Dôležitú rolu v identifikačných procesoch maďarskej menšiny zohráva školstvo, čo potvrdzuje fakt, že viac než 80 % príslušníkov maďarskej inteligencie považovalo za potrebné zriadenie vysokých škôl s maďarským vyučovacím jazykom. Slovensko-maďarská dvojjazyčnosť etnicky zmiešaných regiónov teda zostáva trvalým javom a otázka používania jazyka menšiny zostane jedným z kľúčových prvkov agendy maďarského menšinového politického diskurzu. V prostredí maďarskej inteligencie na Slovensku je vysoká miera endogamie, t.j. voľby manželského partnera (partnerky) rovnakej národnosti, čo posilňuje homogénnosť maďarskej komunity.

Identifikácia s menšinou je podstatne silnejšia ako miera identifikácie s maďarským národom, nehovoriac už o identifikácii s Maďarskou republikou. Na druhej strane vnímanie vlastnej, resp. skupinovej príslušnosti k Slovenskej republike je iba o málo vyššie. ako vnímanie príslušnosti k Maďarskej republike. Z hľadiska očakávaných trendov do budúcnosti rovnako Slováci, ako aj Maďari očakávajú pokles väzieb na existujúce národné štáty, resp. také sociálne útvary, akými sú národy, minoritné spoločenstvá, obce a regióny v prospech supranacionálneho celku, ktorým je Európska únia (EÚ). Keďže prieskum bol robený pred rokom 2006 (publikácia uvádza iba dobu vypracovania záverečnej správy bez uvedenia času zberu údajov, čo je závažná chyba, keďže znemožňuje sledovať dobový kontext získaných výsledkov – pozn. aut.), nemožno vylúčiť, že predikcia nárastu európskej lojality na úkor iných typov lojality je výsledkom očakávaní, spájaných s rozširovaním EÚ v roku 2004, ktoré však už mohli prejsť v období dvoch rokov po rozšírení EÚ signifikantnou modifikáciou.

V časti, venovanej politickým preferenciám maďarskej inteligencie na Slovensku, sa výskum zamerával jednak na reflexiu sporných otázok spoločných slovensko-maďarských dejín, jednak na problematiku územného usporiadania. Prieskum potvrdil, že obe otázky Slovákov i Maďarov rozdeľujú. Kým v maďarskom prostredí rezonuje potreba zriadenia takých územných celkov, ktoré by rešpektovali etnickú štruktúru, majoritné prostredie podobné riešenie odmieta. Aj v maďarskom prostredí však radikalistické tendencie, napr. v podobe požiadaviek na územnú autonómiu, zostávajú v menšine, hoci konsenzus panuje v otázke autonómie pri riadení národnostnej kultúry a školstva. Rovnako obe etniká polarizujú názory na otázku tzv. Benešových dekrétov, resp. Viedenskej arbitráže. Rozdielne názory na minulosť však nutne nemusia znamenať prekážku pre dobré spolunažívanie v súčasnosti. Pozitívnym prvkom v slovensko-

maďarských vzťahoch je relatívne pozitívne hodnotenie úrovne ľudských práv i interetnických vzťahov na Slovensku. V čase konania prieskumu dokonca respondenti maďarskej národnosti vykazovali väčšiu dôveru v orgány štátnej moci, ako sú polícia, resp. súdy, ako respondenti národnosti slovenskej. Samozrejme, bolo by zaujímavé a potrebné zistiť, či podobné hodnotenia pretrvávajú aj po udalostiach v lete 2006, napr. v súvislosti s „kauzou Hedvigy Malinovej.“

Pre slovenské politické elity však uvedený prieskum potvrdzuje pozitívny prínos konsenzuálnej politiky vo vzťahu k národnostným menšinám nielen z hľadiska medzinárodnej prestíže SR, ale aj z hľadiska vnútropolitickkej stability štátu. Druhým dôležitým zistením vyplývajúcim z prieskumu je, že súčasná politika reprezentácie maďarskej menšiny na Slovensku má prinajmenšom v reflexii národnostných vzťahov reálnu oporu v prostredí maďarskej menšinovej inteligencie. Etnický prvok pritom pôsobí v rámci maďarskej menšiny ako integrujúci faktor a rozhodujúcim spôsobom ovplyvňuje jej politické správanie. Určite by však bolo v budúcnosti potrebné poznať aj názory širších vrstiev maďarskej menšiny na otázky vzájomného spolunažívania v zmiešaných regiónoch, ako aj reflexiu širšie chápaných politických, ekonomických a sociálnych problémov slovenskej spoločnosti, ktoré nezasahujú iba príslušníkov menšín. Preto možno prácu označiť iba za parciálny výsledok, pričom šírka jej tematického záberu nezodpovedá zvolenému názvu, hoci, ako sme už uviedli na začiatku, ide o zatiaľ najkomplexnejšie spracovanie problematiky maďarskej menšiny v SR po roku 1989. Autorom možno takisto vytknúť, že sa uspokojili s deskriptívnym prístupom a nepokúšali sa o analýzu zistených dát z prieskumu verejnej mienky v širšom politickom a sociálnom kontexte SR. Vedecká monografia by si mala definovať podobné ambície, inak práca zostáva v polohe výskumnej správy.

Juraj Marušiak

K. IVANIČKA

Globalistika, poznávanie a riadenie súčasného sveta

IURA EDITION, Bratislava, 2006, s. 283,

ISBN 80-8078-028-5

Kniha známeho autora prof. K. Ivaničku vstupuje razantným spôsobom do problematiky globalizácie a otvárajú mnohorozmernosť a komplexnosť vnútorných i vonkajších procesov. Autor zostáva verný

svojmu krédu prekonávania stereotypov a etablovaní inovačných prístupov. Vŕchuje čitateľa do dejov nášho glóbu (planéty Zem) a usmerňuje ho nielen do vcítania sa do týchto dejov, ale aj do zaangažovanosti na zachovanie funkčnosti, trvalej udržateľnosti a každodennej prosperity. V SR sa svojou knihou podstatne pričínal o nastolenie dialógu a inštituovanie novej vedy globalistiky, ktorá chce prinášať teoretické a metodologické prístupy pre lepšie pochopenie zložitých problémov ľudstva, ale aj pripraviť nové riešenia a rozuzlenia. Ako stúpenec kritického konštruktivismu sa svojou analýzou prepracúva k tvorbe čo najpriateľnejšieho modelu spolunažívania ľudí našej planéty.

Kniha je obsahovo bohatá a je ťažko vyčerpať v krátkom príspevku všetky nastolené problémy. Autor identifikuje rôzne prístupy ku globalizácii a navzájom ich konfrontuje. Zaujímavým spôsobom nám odhalil hranice rastu nastolené rímskym klubom, nevyhnutnosť uplatňovania vysokých technológií, koreláciu rastu obyvateľstva, rastu výroby, dopravy a rozvoja sídiel s disponibilnými zdrojmi a fyzickou veľkosťou našej planéty. Nie bez zaujímavosti je i posledný raport rímskeho klubu – hranice privatizácie.

Veľmi inšpiratívny je však i náčrt kvalitatívnej alternatívy. P. Teilhard de Chardin a V. I. Vernadskij sa pokúsili načrtnúť rast duchovnej sféry, rast intelektuálnej sily ľudstva, rozmach vedomia, prepájanie individuálnych vedomí a intelektov do nového celostného útvaru – do globálnej noosféry (sféry rozumu a vedomia). Je to úsilie pochopiť možnosť vyhnúť sa limitom fyzického kvantitatívneho rastu kvalitatívnym rastom nového útvaru obrovského vnútorného potenciálu a dynamiky vedomia. Planéta nemôže rásť geometricky, ale môže rásť formou vyššej kvality svojich evolučných výtvarov.

Z takého poznania sa vynára výzva na zmenu kurzu v smerovaní technológií, ekonomiky, v udržiavaní životného prostredia, v stratégiách bezpečnosti i geoetiky. Táto výzva zasahuje do hĺbkovej podstaty našej existencie. Ak sa vývoj na planéte Zem dostal do fázy tvorby globálneho vedomia, musí sa to prejavíť v explózii informácií, pôsobenia na proces tvorby rozhodnutí a posun do poznatkovo orientovanej spoločnosti. Samotný človek ako produkt evolučnej kreativity planetárneho a kozmického systému sa v tejto fáze vývoja stáva aktérom smerovania globalizačného procesu.

Záujmy rôznych spoločenských skupín však ani v tejto fáze vývoja nie sú identické a nedospeli ku spoločenskému konsenzu. Objavujú sa naďalej i hegemónistické tendencie a snahy o „sprivatizovanie“ planéty pre skupinové záujmy a ciele. Takéto tendencie sme mohli pozorovať nielen v kolonializme,

ale i v hyperglobalizme nadnárodných spoločností. Posledný získava značnú silu z ovládnutia svetového finančného systému, časti svetového trhu, svetovej infraštruktúry a svetovej politiky. Medzinárodné vzťahy v zmysle „world politics“, ktorá sa inštitucionalizovala do osobitného útvaru teórie a expertízy, by sa mali stať súčasťou vnútornej politiky a mocenských záujmov superveľmoci.

Nadnárodné spoločnosti sa usilujú legitimizovať svoju globálnu svetovú moc mierou, akou sa im darí podriaďovať si štátnu moc národných štátov a utvárať na území štátov vlastný právny systém. Prostredníctvom tvrdých ekonomických stratégií sa mnohé štáty samopremenou dostávajú do polohy samokolonizácie. V konečných dôsledkoch to viedlo vo viacerých prípadoch k delegitimizovaniu štátu a k samolegitimizácii moci národných korporácií a ich kapitálu. Ak by tento proces nadobudol prevahu, štáty by sa premenili na zložky trhovo ziskovej optimalizácie globálneho kapitálu a stratili by silu presadzovať záujmy občanov – voličov na domácej i medzinárodnej scéne. Sám seba legitimizujúci systém nadnárodných aktérov by sa stal kľúčovým mechanizmom globálnej integrácie, do ktorej sice pozýva všetky národy, ale sám určuje pravidlá vstupu a podriadenia.

Nemožno sa preto čudovať, že sa na protipóle týchto záujmov vytvárajú iné alternatívy globalizmu. Alterglobalizmus, globalizmus s ľudskou tvárou, svetový étos, kozmogonická solidarita, posilňovanie štátu pri riadení medzinárodných a svetových problémov.

Polarizácia prístupov ku globalizačnému procesu sa musela stretnúť i s otázkou, kto je oprávnený vládnuť planéte, či vôbec existuje takéto oprávnenie, či súčasné nadnárodné sily a ich inštitúcie rešpektujú globálne, národné, regionálne i lokálne životné záujmy občanov tejto planéty. Žijeme v rôznych klimatických pásmach, v rôznych civilizáciách, v rôznych mocenských a bezpečnostných štruktúrach, vo svete, ktorý je vo svojej podstate polycentrický, aj keď spoločné záujmy ľudstva zabezpečovať trvalú udržateľnosť planéty – environmentálnu, ekonomickú, sociálnu, kultúrnu a etickú, sú nevyhnutnou podmienkou prežitia.

Globalizácia sústreďuje pozornosť aj na procesy, ktoré vyniesli USA do polohy jedinej superveľmoci. Táto skutočnosť nesporne ovplyvnila koncepciu organizácie sveta. V USA nesporne pokračuje historická misia dobra, demokracie a práva, ale hĺbkovú analýzu si vyžaduje i konkrétna realita dvoch svetových vojen a nástup koncepcie „realpolitiky“ v medzinárodných vzťahoch, ďalej realita studenej vojny a jej výsledok. Vytvorené bezpečnostné paky z tohto svetového obranného systému, ktorý sa prirodzene

opiera o vojenské základne USA budované v uplynulých 50 rokoch, museli ovplyvniť výrazné postavenie USA vo svetovej politike a ekonomike. USA sa nesporne zaangažovali vo viacerých regionálnych konfliktoch. Podstatnou skutočnosťou je nástup terorizmu a vstup do globálnej vojny s terorizmom. Svet sa nesporne polarizoval v duchu týchto skutočností, dominancia USA je nesporná, ale súčasne sa začínajú prejavovať procesy novej diferenciacie v smere budúcich aktérov usilujúcich o zvýraznenie svojho mocenského postavenia.

Poznať tieto procesy, nájsť v nich svoju aktívnu polohu, nie je a nebude ľahké. Proces rastu dominancie a súčasne proces mocenskej diferenciacie sveta budú ešte dlhší čas prebiehať paralelne a v najbližších rokoch môžu vyvolať konflikty záujmov a dokonca i konfrontácie. Pre malé štáty účasť na riešení zložitých svetových problémov nebude ľahká.

Vynárajú sa makroregionálne integrácie, ktoré hľadajú nový model vonkajšej nezávislosti a autonómnosti i nový model vnútornej kooperácie. Aj v Európskej únii sa v duchu kritického konštruktivismu začína vynárať iná vízia riešenia medzinárodných konfliktov ako v súčasnej administratíve USA.

Ak sa zahraničná politika USA presúva na pozície koncepcie mocenského racionalizmu a po 11. septembri USA prijali tézu vnútorného ohrozenia a vstupu do vojny s terorizmom, nemôžu sa dnes identifikovať inak ako štát v stave vonkajšieho ohrozenia. Európa v zmysle koncepcie kritického konštruktivismu očakáva vyjednávanie a pre ňu môže byť ešte všetko otvorené. Preto sa ani nestotožňuje s tézou, že jej štáty sa už nachádzajú vo vojnovom stave.

Praktické dôsledky rôznosti teoretických prístupov sú veľmi veľké. Ak sa štáty nachádzajú v stave ohrozenia, ich bezpečnosť si vyžaduje zvyšovanie vojenskej sily. Roztáča sa špirála zbrojenia, pretože logika zníženia ohrozenia nedovoľuje zaostávať. Konštruktivismus uprednostňuje vyjednávanie a popiera výlučnosť a reálnu nevyhnutnosť globálneho ohrozenia. V ohrození vidí výsledok interkonštruktívnych prístupov. Ak pre realizmus alebo modernistický racionalizmus je vojna pokračovaním politiky, pre postmodernizmus a konštruktivismus je vojna neúspechom politiky.

Aj keď s rastúcim mocenským postavením USA misia USA za dobro zostala v programe štátu, doktrína obrany dobra sa postupne transformovala na doktrínu „expanzie za dobro“. Mesianizmus naďalej zostáva medzi základnými kameňmi americkej zahraničnej politiky, ale pôvodný etický idealizmus je postupne vytláčaný realizmom, neorealizmom, resp. mocenským racionalizmom. Tým sa prirodzene aj ideál „nového etického Jeruzalema“ transformuje

na polohu „nového Ríma“, ktorý vie použiť nielen známu „Pax Romana“ (dnes „Pax Americana“), ale i svoje „vojenské légie“ na udržanie svetového poriadku.

Autor nás nielen oboznamuje s aktuálnymi procesmi globalizácie, ale nás vŕahuje i do úsilia nájsť immanentné zákonitosti globalistiky ako vedy. Je to smer hľadania zákonitosti globálneho vývoja. Pozoruhodné je úsilie inštitútu komplexnosti v Santa Fe (USA), Inštitútu Maxa Plancka v Nemecku a rozsiahleho výskumného projektu Ruskej filozofickej spoločnosti, Ruskej ekonomickej akadémie a „Paideia“ projektu Bostonskej univerzity, ktoré vyústili do vydania práce „Global Studies“ (globalistika), do ktorej prispelo 445 autorov z 29 štátov. Zaujímavým úsilím je pokus o sformovanie štvrtého zákona, ktorý by odhalil nielen podstatu entropických procesov (smerovanie k ekvilibriu v zmysle druhého zákona termodynamiky), ale i procesy tvoriace nové, organizačne vyššie formy existencie. Štvrtý zákon umožňuje novým spôsobom hodnotiť rôzne prístupy k organizácii sveta. Zaujímavé sú úvahy o paradigme ekonomickej rovnováhy, ktorá má stále veľký vplyv na neoklasickú ekonomickeú teóriu. V zmysle štvrtého zákona termodynamiky, nosnou konštrukciou ekonomickej teórie nemôže byť rovnovážnosť správania ekonómie, ale práve naopak je ňou sústavné prekonávanie rovnovážnosti (ekvilibría) vznikom a nástupom nových generácií výrobkov a služieb a ústup vývojom prekonaných a už málo použiteľných produktov a služieb. Neoklasické chápanie trhu nepostačuje, pretože v dôsledku inovácií sa v takzvaných bifurkačných bodoch pôvodný jednotný trh rozpadáva a vznikajú dva typy trhov. Jeden, ktorý sa riadi logikou (paradigmou) rovnováhy a ustupuje a druhý, ktorý rovnováhu prekonáva inovačnou prestavbou a expanduje. Tento druhý typ trhu pôsobí proti stereotypu, proti konzervatizmu a zabezpečuje evolúciu a rozvoj. Prof. K. Ivanička vidí aj ďalšie súvislosti tohto procesu s kybernetickými spätnými väzbami, t.j. s odchýlkou rušiacimi a odchýlkou tvoriacimi spätnými väzbami. Na negatívne (odchýlku rušiacie spätné väzby) upozornila už dávnejšie tzv. prvá kybernetika (N. Wiener, W. R. Ashby), pozitívne spätné väzby (odchýlku tvoriace) odhalila tzv. druhá kybernetika (M. Minsky, W. Buckley). V tomto probléme spočíva i zmysel presunu ťažiska ekonómie na poznatkovo orientovanú ekonómiu, ktorú pomerne dlhú dobu si ťažko osvojovala naša decízna sféra. Tieto nové paradigmatické presuny odhaľujú i skutočnosť, prečo určité odporúčania expertov – neoklasikov nepriniesli pre Slovensko spropagované výsledky a prečo sa vynorila s novou silou potreba investovať do vedy, výskumu, vzdelania a inovácie. V tomto zmysle možno vnímať

i európsky dokument lisabonskej stratégie a národný dokument k realizácii tejto stratégie.

Zaujímavé sú aj upozornenia na pôsobnosť tzv. Greshomovho zákona pri výbere modelu transformácie ekonomiky a nedocenenie tohto zákona pri realizácii sociálne a ekonomicky orientovanej spoločnosti (trvalej udržateľnosti).

Neoklasická paradigma nič nehovorí o dvoch typoch trhov, nevysvetľuje nárast používanej energie a materiálov, príčiny zanedbávania trvalo udržateľného rozvoja, zadlžovanie voči budúcim generáciám a stimulácii nových trajektórií ekonomickeho rastu. Preto je načase a už i naliehavé uviesť do života evolučnú ekonomiku a implantovať nelineárnu vývojovú dynamiku do ekonómie.

Vývojovo prekonaným modelom však naďalej podliehajú i mnohé medzinárodné inštitúcie usmerňujúce globalizáciu. Autor citlivo vníma napr. stanovisko laureáta Nobelovej ceny J. Stiglitz, ktorý sa nebál poukázať na potrebu reformy a prestavby medzinárodných inštitúcií, ktoré vystupujú ako správcovia globalizácie. „My sme tieto inštitúcie vytvorili a teraz musíme prísť k ich náprave. Ak chceme vyjsť v ústrety oprávneným požiadavkám tých, ktorí vyjadrili svoju nespokojnosť, ak chceme, aby globalizácia prispievala miliardám ľudí, aby globalizácia s ľudskou tvárou mala úspech, potom musíme uplatniť svoj hlas. Nemôžeme a nesmieme stáť nečinne na okraji diania ...“ (J. Stiglitz: Iná cesta k trhu, V ústrety globalizácii s ľudskou tvárou.)

Musíme si uvedomiť, že proces globalizácie v uplynulých desaťročiach prebiehal v prostredí, v ktorom ešte neboli vytvorené pravidlá a inštitúcie kontroly, prípadne inštitúcie na skladanie účtov z novoprijímaných prístupov. To často viedlo k presadzovaniu jednostranných záujmov. Preto viaceré významných osobností a inštitúcií vystríha pred jednou formou globalizácie. „Globalizácia nesmie nadobudnúť kontúry obľudného unifikačného, ktorý všetkých ľudí, krajiny a podniky „zglajšachtuje“ podľa jednej predlohy. Naopak globalizácia musí zostať veľkým otvoreným systémom, v ktorom sa rozvíja otvorená spoločnosť majúca práva a slobodu kráčať viacerými cestami“. (Ralf Dahrendorf)

Aj svetový inštitút pre sociálno-ekonomický rozvoj pri univerzite OSN uvádza, že štruktúra svetových inštitúcií nezodpovedá skutočným potrebám sveta a významu 21. storočia. Preto uviedol do života projekt „UNO WIDER“, v ktorom sa realizovali odporúčania na korektúru a doplnenie svetových inštitúcií.

Generálny tajomník OSN Kofi A. Anan tiež upozorňuje, že „ústrednou výzvou súčasnosti je premeniť globalizáciu na pozitívnu silu pre všetko ľudstvo,

dosiahnuť, aby globalizácia neponechala miliardy ľudí za hranicou chudoby. Človek a ľudia sa musia stať ústredným cieľom všetkého podnikania. Len ak sa dosiahne tento zvrtný bod, globalizácia preukáže svoje potenciálne prednosti“.

Prof. K. Ivanička analyzuje svetový globálny vývoj nielen pre sprostredkovanie informácií. Podobne ako vo svojej knihe „Slovensko – Genius Loci“, v ktorej identifikoval génia a ducha národa, vďaka ktorému Slovensko prežilo v zložitom európskom prostredí, v knihe Globalistika hľadá a identifikuje génia a ducha Európy i génia našej planéty Zem – Genia Terrarum.

Pochopenie transcendentie jednoty sveta a človeka je kľúčovou výzvou súčasnej globálnej éry. Stotožniť sa s ideou ľudskej všejednoty si vyžaduje uplatnenie duchovnoetickej a sociálnej paradigmy, ale informačné zdroje pre takýto cieľ sú stále nedostatočné. Preto veľmi inšpiratívne pôsobí kapitola o hľadani pamäti a vedomia planéty, o objave torziových polí pri štúdiu fyzikálneho vákua, ktoré majú neobvyklú vlastnosť prenášania a udržania informácií a súčasne vlastnosť holografickej štruktúry (uloženie informácie o celku v každej parciálnej časti torziového poľa). Pozoruhodné je, že táto problematika zblízuje výskumy celoplanetárnej a celokozmickej organizácie s výskumom vedomia.

Naša civilizácia stojí nesporne pred výzvou odštartovania novej civilizačnej etapy, odhalenia úplnejších informácií o komplexnosti a spojitosti sveta. Heuristika globalistiky nadväzuje na hľadanie pravidiel evolúcie planéty, prírody, človeka, inteligencie, sociálnych artefaktov a vedomia. Pomocou kooperácie a zosieťovania vedných disciplín sa usiluje odhaliť ešte skryté vzťahy a vlastnosti súčasného globalizačného procesu. Odhaľovanie „pamäti“ a globálneho vedomia môže podstatne prispieť k harmonickej konštrukcii globálneho sveta.

Prof. K. Ivanička vo svojej knihe upozorňuje na to, aké zložitú je odhaľovať globálne súvislosti ľudstva a aké zodpovedné je zapájanie sa do riadenia budúcnosti sveta. Upozorňuje na nástrahy „krádeže“ budúcnosti. Michel Edgar, ktorý mal možnosť hľadať na celostnosť našej planéty z návštevy Mesiaca, založil v Kalifornii Inštitút neotických techník, v ktorom sa usiluje uplatniť idey globálneho vedomia pri riadení planéty Zem ako domova človeka a ľudstva.

Publikácia Globalizácia je určená pre záujemcov o poznávanie univerzálnych procesov, o manažment planéty ako celku, o medzinárodné vzťahy, svetovú ekonomiu, diplomaciu a politiku. Osobitne príťažlivá je pre žurnalistov, pracovníkov pôsobiacich vo vnútornej a zahraničnopolitickej praxi a prirodzene pre vysokoškolských študentov.

Kniha obsahuje zaujímavé grafické modely kľúčových problémov, slovník odborných pojmov s novým obsahom, ku ktorým dospela súčasná veda, pomerne rozsiahlu a u nás menej známu zahraničnú literatúru i krátke anglické resumé.

Uverejnenie knihy Globalistika a zavedenie tohto predmetu do programov niektorých našich univerzít „oprávňuje Slovensko zapojiť sa do viacerých medzinárodných výskumných programov. Osobitne zaujímavé sú „UNO WIDER“ (World Institute for Development of Economics Research pri OSN), medzinárodný program „Dialóg“ koordinovaný Ruskou federáciou a medzinárodný program „Paidea“ koordinovaný Bostonskou univerzitou v USA.

Program „Paidea“ sa odvodzuje z klasického gréckeho prístupu, v ktorom sa profesijný rámec rozširoval o znalosti poznania a účasti na riadení vecí verejných. Názor, že vzdelanie má mať univerzálny kontext, si osvojila i renesancia (rozvoj univerzít). Osvietenstvo vyzdvihlo úlohu intelektu a tým i výskumu. Svet je dynamickým, stále sa obnovujúcim systémom a jeho porozumenie si vyžaduje spojenie vzdelania s výskumom a zavádzaním inovácií.

Aj prof. K. Ivanička v nadväznosti na Aristotela, Platóna, Jaspersa a ďalších mysliteľov, chápe „Paideu“ širšie ako dobový program, metódu, doktrínu alebo ideológiu a vníma ju ako výzvu ku transcendentnosti samotného bytia, ako kontext človeka s vyvíjajúcim sa prostredím od lokálneho chápania až ku globálnemu chápaniu. Tak ako bolo povinnosťou občana v starom gréckom „Polys“ zúčastňovať sa na riadení „mestského štátu“ v ére dominancie národných štátov na riadení štátu, tak dnes stojíme pred úlohou pochopiť podstatu globálneho univerza našej planéty a nájsť spôsob účasti občanov na jeho riadení.

Prof. K. Ivanička sa svojou knihou a aktívnou účasťou na vypracovaní edukačných programov nesporne zaslúžil o inštitualizáciu tohto edukačno-výskumného zamerania. Nadväzuje na skutočné základy a ducha klasickej i novodobej európskej kultúry a vzdelanosti.

Pozoruhodným spôsobom vyzdvihuje aj úlohu a oprávnenie predstaviteľov moci presadzovať na domácej a zahraničnej scéne záujmy a prosperitu občanov Slovenska a zveľaďovať jeho územie (časti: Budúcnosť Európy a Slovensko, Integrita štátu a univerzálna spoločnosť, Vstup nových členov mení štruktúru Európskej únie).

Ak predpokladáme, že sa kniha čoskoro môže presunúť do druhého vydania, bolo by užitočné v 2. vydaní rozšíriť anglické resumé a doplniť ju napr. tiež o ruské resumé. Zaujímavá by bola i kapitola o vývoji globálneho myslenia na Slovensku a rozšírenie bibliografie o vybrané články ďalších slovenských au-

torov. Vydavateľstvo alebo niektorá vedecká spoločnosť by mohla iniciovať seminár alebo medzinárodné sympóziu o tejto problematike, ako aj o rozšírení medzinárodnej spolupráce.

Ján Azud

LUBOMÍR CIGÁNIK

EVA JAŠŠOVÁ

**Terorizmus – od komunikácie s aktérmi teroru
pri oslobodzovaní rukojemníkov
až po opatrenia štátov v boji proti nemu¹**

*Vydavateľstvo VEDA – SAV, Bratislava 2006
ISBN 80-224-0892-1, Strán 373*

Kniha Terorizmus predstavuje unikátnu publikáciu v našom publicistickom – odbornom priestore. Bola spracovaná a vydal ju Ústav politických vied Slovenskej akadémie vied ako čiastkový výsledok riešenia štátnej úlohy v téme Účasť spoločenských vied na rozvoji spoločnosti. Obsahuje 14 kapitol, prílohy, v ktorých sú zákony, napr. zákon o riadení štátu v krízových situáciách, trestný zákon, zákon o obrane, dokumenty, normy a iné právne predpisy platné pre boj proti terorizmu a iné. Okrem toho obsahuje zoznam citovaných zdrojov a menný register. Cenná na publikácii je skutočnosť, že ju spracovala psychologička spolu s právnikom, znalcom z odboru polície. Jej aktuálnosť je podčiarknutá neustálou hrozbou terorizmu nielen vo svete, ale aj v Slovenskej republike.

Výpočet kapitol pomôže čitateľovi zorientovať sa v témach, ktoré sú v knihe rozpracované. Ide o tieto témy: 1. Sila slova; 2. Agresivita v mene prosociálneho cieľa a v službe deštrukcie; 3. Vymedzenie pojmov teror, terorizovanie a terorizmus; 4. Náčrt terorizmu v dejinách sveta; 5. Príčiny vzniku a šírenia terorizmu; 6. Proces terorizmu v globálnom poňatí; 7. Teror a terorizovanie spojené so zadržiavaním rukojemníkov; 8. Riešenie explozívnych situácií teroru a terorizovania. Od slov vyjednávania k ozbrojeným zásahom; 9. Nová tvár terorizmu – jej podstata, prvky, prostriedky; 10. Opatrenia štátov v boji proti terorizmu; 11. Opatrenia v boji proti terorizmu v prostredí Slovenskej republiky; 12. Ozbrojené sily v boji proti terorizmu; 13. Postavenie Ministerstva vnútra a policajného zboru v boji proti terorizmu; 14. Prevencia.

¹ Autor bol zároveň posudzovateľom rukopisu monografie.

Terorizmus ako spoločenský fenomén je na vrchole intenzity a nebezpečenstva agresie ako takej, ale má mnohé odlišné znaky od bežnej agresie. Autori vymedzujú terorizmus ako zastrašovanie vyhrážkou násilia, systematické zneužívanie fyzického násilia a to prevažne voči civilistom. Je to metóda vzbudzovania strachu prostredníctvom opakovaných násilných aktov, vykonávaných tajnými alebo polotajnými jednotlivcami, skupinami alebo štátnymi orgánmi z idiosynkretických, kriminálnych alebo politických dôvodov. Teror je hrozba násilím. Je to nezákonné použitie sily alebo násilia proti osobám alebo majetku, na zastrašovanie alebo násilné prinútenie vlády, civilnej populácie či akejkolvek ďalšej cieľovej skupiny, s cieľom presadiť politické a sociálne ciele.

Psychologicky teror vychádza z teórií agresie, pričom agresia je správanie s cieľom zraniť inú osobu (fyzicky alebo verbálne), alebo zničiť nejakú vec. Pri voľbe explanácie teroru autori berú do úvahy ako pudovú teóriu, tak aj behaviorálnu teóriu, teóriu sociálneho učenia, kognitívne teórie, sociálne teórie agresie a agresivity a ich kombinácie. Najmä psychologické časti práce, ktoré sa snažia vysvetliť motiváciu teroru a agresie, priebeh deštruktívneho správania, prevenciu terorizmu a pochopiť osobnosť teroristu ako aj obeť sú odborne spracované na úrovni súčasného vedeckého poznania tohto fenoménu. Autorka psychologických častí inštruktívne demonštruje aj konkrétne procesy vyjednávania s teroristami, pritom využíva najnovšie teórie psychodynamiky a komunikácie v situáciách agresie a teroru. Spoluautor dopĺňa tieto psychologické aspekty o konkrétne nariadenia a postupy, ktoré boli a sú uplatňované v rozličných krajinách s aplikáciou a uvedením na naše slovenské podmienky. Za najcennejšiu časť práce považujeme siedmu kapitolu, v ktorej autorka analyzuje komunikáciu s páchatelom, osobnosť teroristu, osobnosť obeť a viktimologické aspekty, napr. štokholmský syndróm rukojemníkov, londýnsky syndróm rukojemníkov, osobnosť vyjednávača s páchatelom. Komunikácia s páchatelom je rozpisovaná do krokov, od nadviazania kontaktu a identifikácie cieľov teroristu k objasneniu problému, ponuke vlastného riešenia až po zhodnotenie celého priebehu vyjednávania. V texte sú ukážky konkrétnych výrokov nadviazania kontaktu s teroristom, kognitívne spracovanie situácie, sú analyzované emocionálne riziká, vznik paniky a krízových explozívnych situácií.

Sleduje sa niť osobnosti teroristu, jeho frustračné stavy a reakcie na ne, opisujú sa možné kognitívne spracovania situácie ako zo strany teroristov, tak aj obeť a vyjednávača, vrátane anticipácie možných reakcií teroristu na reakcie vyjednávača a správanie obeť. Využíva sa moderná teória kognitívnej reštruk-

turalizácie cieľov, osobnosti, sociálnej situácie účastníkov a možných dôsledkov. Súčasťou predpokladu účinnosti vyjednávania, ale aj prevencie agresie, je dekodovanie sociálnych kľúčov – markerov teroristu v situáciách stresu, záťaže, nejasných, ambivalentných a krízových situáciách. Od dekodovania markerov sa pristupuje k ich interpretácii najmä vzhľadom na úmysly a ciele teroristu. V ďalšom kroku vyjednávač ponúka alternatívne kroky, kde sa vyžaduje od vyjednávača nielen tvorivosť, ale aj vysoká citlivosť, empatia k možným reakciám teroristu. Sledujú sa, často v časovej tiesni, reakcie teroristu a zhodnocuje sa celková situácia. Opis týchto metód, techník, postupov je doložený konkrétnymi príkladmi teroristických akcií zo sveta aj u nás. Napríklad čečenský konflikt a terorizmus v Moskovskom divadle, ale je tu aj opis tragickej panickej reakcie v Karvinej v októbri 2003 pri požiari na diskotéke, chronologický opis samovražedných teroristických útokov na New York a Washington. Je tu zoznam odborných spôsobilostí vyjednávača (str. 202) s cieľom sústredeným na persuazívne techniky a metódy. Sú tu opísané typy teroristov (str. 104 – 106), typológia terorizmu (str. 107 – 111). Výpočet zaujímavých a odborne ilustratívnych príkladov vedie čitateľa k tomu, aby nielen registroval informácie, ale aby sa zamýšľal, ako takýto stav mohol vzniknúť a čo by bolo dobre urobiť v danej situácii a potom v prevencii. Za vysoko prínosnú považujem časť o prevencii (str. 331 a nasledujúce), kde sú opísané opatrenia na ochranu osôb, majetku, teritória, objektov, dopravy, hraníc, verejného poriadku. Ešte podrobnejšie mohla byť opísaná časť o možnostiach prevencie pedagogiky a psychológie, kde okrem vyškolenia odborníkov je potrebné zdô-

razniť výchovu k sebaovládaniu, sebakontrolu pomocou aj špeciálnych protiagresívnych a protinásilníckych programov spojených s prevenciou užívania alkoholu, drog u mladých ľudí. Takéto programy už existujú (Cesta, Vieme, že..., Poznaj sám seba a iné), žiaľ, v praxi sa málo používajú. Súvisí to s celkovou reformou školstva, kde by sa mal vytvoriť väčší priestor pre psychológov, špeciálnych pedagógov, pre pedagógov, aby do svojich plánov vzdelávania a výchovy zahrnuli aj systematickú preventívnu prácu.

Časť práce o opatreniach legislatívnych, o možnostiach polície, o možnostiach aplikácie a vyhodnocovania opatrení v celosvetovom meradle vhodne ilustrujú skutočnosť, že na jednej strane je potrebné pracovať na protiteroristickej občianskej a sociálnej klíme a na druhej strane sa tento komplexný proces nezaobíde bez jasných zákonov a pravidiel, ktoré určujú normy spoločnosti v prevencii, ale aj pri výskyte týchto javov.

Odporúčame publikáciu nielen pre špecialistov v oblasti boja proti terorizmu, ale aj pre psychológov v poradniach, v školách, v ozbrojených zložkách, pre policajtov, právnikov, ale aj pre učiteľov a verejnosť. Navrhujeme autorom, aby na základe tejto cennej odbornej publikácie spracovali aplikačné kratšie a praktické texty pre špecialistov, pre psychológov, pracovníkov v prevencii v polícii, na školách, pre učiteľov, prípadne rodičov. Osožné by bolo aj spracovanie témy terorizmu pre médiá v podobe seriálu najmä s akcentom na predchádzanie terorizmu a agresie.

Bratislava, 11.6.2007

Miron Zelina